

ภาคผนวก จ

ห้องสมุดแนวใหม่และห้องสมุดในอนาคต

● ห้องสมุดประชาชนแนวใหม่

ดร.กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา (อ้างจากบุญเรือง แก้วสะอาด: ม.ป.ป.) สรุปประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับห้องสมุดแนวใหม่ ดังต่อไปนี้

1. ห้องสมุดประชาชนแนวใหม่เป็นอย่างไร

1.1 เป็นห้องสมุดของประชาชน

เป็นการจัดและร่วมดำเนินการโดยประชาชน โดยมีการกิจกรรมหลากหลายเพื่อประชาชนในชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

ดังนั้นเพื่อให้ห้องสมุดเป็นห้องสมุดประชาชนในแนวใหม่ จึงควรจัดกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

- ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของห้องสมุด สมาชิกมีสิทธิใช้บริการห้องสมุดมากกว่าการยืมหนังสือ เช่น การจัดงานสังคม การเสวนา การช่วยเหลือดูแลความปลอดภัย เป็นต้น

- จัดให้ห้องสมุดมีสิ่งแวดล้อมที่ร่มรื่น น่าพักผ่อน สวยงามตามสภาพของชุมชน ชาวบ้านภูมิใจและพร้อมที่จะยกมาเป็นตัวอย่างอวดแขกต่างถิ่น

- เจ้าหน้าที่ห้องสมุดสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนอยู่เสมอ มีการส่งข้อมูลข่าวสารถึงสมาชิกในชุมชนเป็นระยะๆ และรับคำแนะนำจากสมาชิกมาสร้างสรรค์ ปรับปรุงกิจกรรมภายในห้องสมุดเป็นระยะๆ

- ให้ชุมชนเป็นกรรมการบริหารและดำเนินการจัดกิจกรรมของห้องสมุด และกิจกรรมสนับสนุนห้องสมุด

- กิจกรรมมีความหลากหลาย ทั้งวิธีการ เนื้อหาสาระ และการสนองต่อกลุ่มเป้าหมาย มีการมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์ของชุมชนและใช้แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

- มีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้าและผลิตภัณฑ์มาตรฐานข้อมูลการคุ้มครองผู้บริโภค ฯลฯ

1.2 เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ห้องสมุดประชาชนให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุดประชาชนด้วยการให้โอกาสแก่ทุกคนในการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง การค้นคว้าส่วนใหญ่เป็นการอ่าน คูภาพในหนังสือ หรือภาพจากวีดิทัศน์ ห้องสมุดจึงเป็นแหล่งส่งเสริมการอ่านด้วยตนเองอย่างพอใจ และเพลิดเพลินตามลำพัง

ห้องสมุดประชาชนจึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาวิธีการการเรียนรู้ในห้องสมุดให้มีความหลากหลายทุกๆ ด้าน กล่าวคือ หลากหลายในด้านสื่อ ด้านกระบวนการด้านเนื้อหาสาระ และความสนใจอื่นๆ ที่ทำให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนนั้นๆ มากยิ่งขึ้น เป็นเสมือนดังศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนอย่างกว้างขวางจริงๆ เช่น

- มีศูนย์สาริตของดีเด่นของชุมชน
- มีเวทีสำหรับคนเด่นคนดังมาแสดงให้ชุมชนทราบถึงความสามารถของตน
- มีนิทรรศการของดีมีประโยชน์และของมีโทษ สับเปลี่ยนหมุนเวียน
- มีการอบรมในหัวข้อต่างๆ เช่น เรื่องภาษา หนังสือ การเลี้ยงลูก การเตรียมตัวเป็นแม่ และเรื่องเครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นต้น
- จัดมุมนิทรรศ เรื่องการศึกษาต่อของลูก เรื่องการศึกษาต่อของตนเอง และเรื่องการหาอาชีพ เป็นต้น
- มีมุมพัฒนาการศึกษาของตนเอง เช่น มุมสายสามัญของการศึกษานอกโรงเรียน มุมมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มุมมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น
- มีมุมทดสอบสุขภาพด้วยตนเอง มุมทดสอบเครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้าน มุมทดสอบผลผลิตนานาประเภท
- มีมุมข้อมูลสินค้า มุมแคตตาล็อกสินค้า และผลิตภัณฑ์ มาตรฐานข้อมูลการคุ้มครองผู้บริโภค เป็นต้น
- มีมุมบริการสื่อสำหรับโรงเรียนที่ด้อยโอกาส ทั้งระดับเด็กเล็ก ประถมและมัธยม โดยเฉพาะสื่อทดลองและสื่อสาริต

- มีมุมบริการ สื่อสำหรับกิจกรรมสายใยสัมพันธ์ของเด็กและครอบครัว เพื่อให้ใช้ในห้องสมุดและยืมออกไปนอกห้องสมุด
- มีมุมสร้างสรรค์พัฒนาการของเด็กวัยต่างๆ

1.3 เป็นศูนย์ประชาคม

การสร้างห้องสมุดให้เป็นห้องสมุดประชาชนอีกวิธีหนึ่งคือ การทำให้ห้องสมุดเป็นศูนย์ประชาคมของชุมชน หรือทำให้ห้องสมุดมีพื้นที่บริการและมีกิจกรรมของชุมชนเกิดขึ้นในห้องสมุดอยู่เสมอ เช่น

- มีพื้นที่รอบๆห้องสมุดซึ่งน่าพักผ่อนหย่อนใจ มีที่ออกกำลังกายในยามเช้าและยามเย็น
- มีสนามเด็กเล่น
- มีห้องสำหรับจัดกิจกรรมเด็กและครอบครัว
- มีห้องสำหรับจัดกิจกรรมสำหรับเยาวชน
- มีห้องสำหรับการประชุม เสวนา สัมมนาของชุมชน
- มีกิจกรรมวัฒนธรรม ประเพณีและการจัดงานต่างๆ

1.4 เป็นเครือข่าย

ห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งไม่สามารถดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว อิสระไม่พึ่งพาใคร แต่จะดำรงอยู่เป็นสมาชิกในเครือข่ายขององค์กรในกลุ่มที่เหมาะสม เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเสริมกำลังกันให้เกิดความเจริญงอกงามอย่างน่ามั่นใจ

กิจกรรมของการเป็นเครือข่ายอาจแบ่งขอบเขตได้ 4 ประการ คือ

1.4.1 ด้านการบริหาร จัดเป็นกลุ่มบริหารภารกิจขององค์กรในระดับต่างๆที่ไม่ใหญ่นัก ไม่มีลักษณะศูนย์กลางบริหาร แต่เป็นการบริหารที่มีเอกภาพและมีความเสมอภาคสามารถสนับสนุนและขอการสนับสนุนได้อิสระ (การบริหารรวมถึงการจัดสรรเงิน-วัสดุ-คน-โครงการ)

1.4.2 ด้านข้อมูลและสื่อ

- มีการส่งและแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างเป็นระบบ
- มีการจัดสื่อประเภทเคลื่อนที่ส่งถึงสมาชิก
- มีการแลกเปลี่ยนสื่อซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ

- ประสานงานการจัดการ จัดหา พัฒนาและผลิต

1.4.3 ด้านบุคลากร

- จัดให้เป็นแหล่งดูงานของสมาชิกในเครือข่าย
- จัดวิทยากรให้การอบรม
- จัดเป็นสถานที่ฝึกงาน
- แลกเปลี่ยนบุคลากรเพื่อสนับสนุนการพัฒนาห้องสมุด

1.4.4 ด้านเทคนิค

ให้มีศูนย์และระบบสนับสนุนเทคนิคเฉพาะ เช่น การผลิตและพัฒนาสื่อโสตทัศน ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ สื่อสาริต สื่อทดลอง ที่ใช้เทคนิคและเครื่องมือขั้นสูงหรือซับซ้อน หรือราคาแพงมากหรือหายากมาก ตัวอย่างเช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน มีศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา ศูนย์บริการเพื่อการศึกษา หน่วยศึกษานิเทศก์และกองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน เป็นศูนย์สนับสนุนเทคนิคเฉพาะของห้องสมุดประชาชนที่สังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน

2. ลักษณะของห้องสมุดประชาชนในแนวใหม่

- 2.1 มีชีวิตชีวา
- 2.2 มีกิจกรรมหลากหลายและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา
- 2.3 สนองความจำเป็นของพื้นที่
- 2.4 เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม

3. ลักษณะเสริมของห้องสมุดประชาชนในแนวใหม่

- 3.1 ควรเป็นสถานที่ที่มีความร่มรื่น
- 3.2 มีสนามเด็กเล่น
- 3.3 มีความกลมกลืนกับท้องถิ่น
- 3.4 มีการใช้วัสดุท้องถิ่นอย่างภาคภูมิใจ
- 3.5 ชุมชนสามารถใช้สื่อได้ตามความต้องการ

● ห้องสมุดในอนาคต

1. ห้องสมุดเสมือน (Virtual Library: VL)

การค้นหาแหล่งความรู้ต่าง ๆ ทั่วโลกผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทำให้ผู้ใช้สามารถค้นหาข้อมูลต่างๆ ที่ต้องการได้อย่างสะดวกรวดเร็ว และตรงกับความต้องการมากที่สุด ห้องสมุดเป็นหน่วยงานซึ่งมีหน้าที่รวบรวม จัดเก็บ และให้บริการสารสนเทศ เพื่อการศึกษา ค้นคว้า แก่อาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย และบุคลากรของสถาบัน ดังนั้นเมื่อมีการพัฒนาของเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง และนำเอามาประยุกต์ใช้กับงานห้องสมุด ทำให้มีรูปแบบของห้องสมุดใหม่ๆ เกิดขึ้น และมีชื่อเรียกต่างกัน เช่น ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Library) ห้องสมุดดิจิทัล (Digital Library) ห้องสมุดผสม (Hybrid Library) และห้องสมุดเสมือน (Virtual Library)

1.1 แนวคิดของห้องสมุดเสมือน

แนวคิดของห้องสมุดเสมือนพัฒนามาจากแนวคิดเดิมที่เรียกว่า ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งลักษณะของห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ มีองค์ประกอบ 4 ประการคือ (Dowlin,1984)

- 1.1.1 การจัดการทรัพยากรสารสนเทศด้วยคอมพิวเตอร์
- 1.1.2 ความสามารถในการเข้าถึงสารสนเทศโดยทางอิเล็กทรอนิกส์
- 1.1.3 บรรณารักษ์หรือบุคลากรของห้องสมุดสามารถแทรกการติดต่อระหว่างผู้ใช้กับห้องสมุดได้ เพื่อช่วยเหลือผู้ใช้ได้โดยทางอิเล็กทรอนิกส์
- 1.1.4 ความสามารถในการจัดเก็บ รวบรวมและนำส่งสารสนเทศสู่ผู้ใช้โดยอิเล็กทรอนิกส์

1.2 องค์ประกอบที่สำคัญในการเป็นห้องสมุดเสมือน

วาสนา อภิญญาวงศ์ (2538) ได้แบ่งองค์ประกอบของห้องสมุดเสมือน ดังนี้

- 1.2.1 ความเร็วและความถี่ในการทำงานของข่ายงานทางการสื่อสารทั้งภายในประเทศและต่างประเทศเป็นสิ่งจำเป็นในการส่งแฟ้มข้อมูลต่าง ๆ ที่มีจำนวนมากและค่อนข้างสืบค้นที่สุดของเอกสารฉบับสมบูรณ์ (Full Text) และสามารถแปลงสารสนเทศกราฟฟิกและรูปภาพต่าง ๆ ให้อยู่ในรูปลักษณะที่เป็นตัวเลข เพื่อป้อนให้กับเครื่องคอมพิวเตอร์ทำงานต่อไปได้

1.2.2 มาตรฐานและรูปแบบของสารสนเทศที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างเครื่องคอมพิวเตอร์ หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ในระบบข่ายสื่อสาร (Protocol) สามารถเชื่อมโยงระหว่างคอมพิวเตอร์กับคอมพิวเตอร์และฐานข้อมูลกับฐานข้อมูลด้วยกันได้ง่ายและสะดวกขึ้น

1.2.3 อุปกรณ์ที่ใช้แปลงสารสนเทศให้เป็นรหัสตัวเลขเพื่อป้อนเข้ากับเครื่องคอมพิวเตอร์แบบอัตโนมัติ เช่น เครื่องสแกน(Scanner), โทรสาร ต้องส่งเนื้อหาได้ทันที

1.2.4 ห้องสมุดจะต้องมีความพร้อมในด้านระบบออนไลน์ ผู้ชำนาญระบบและความหลากหลายของประเภทและขนาดของข่ายงานต่าง ๆ

1.2.5 ลิขสิทธิ์ ค่าธรรมเนียม และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นสิ่งจำเป็นในการทำงานและสนับสนุน Virtual Library

1.2.6 ควรยกเลิกค่าธรรมเนียมในการเข้าใช้สารสนเทศในห้องสมุด

1.3 ประเภทของห้องสมุดเสมือน

ห้องสมุดเสมือน อาจแบ่งประเภทตามลักษณะการดำเนินงานได้ 3 ระดับ (แวนดา เตชาทวีวรรณ , 2541) คือ

ระดับที่ 1 ผู้ใช้เข้าถึงห้องสมุดโดยทางอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ การใช้ระบบห้องสมุดอัตโนมัติซึ่งผู้ใช้สามารถเข้าถึงฐานข้อมูลและบริการยืม-คืนหนังสือของห้องสมุดได้แบบออนไลน์

ระดับที่ 2 ผู้ใช้เข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศโดยทางอิเล็กทรอนิกส์ และมีการนำส่งเอกสารที่เป็นสิ่งพิมพ์ทางอิเล็กทรอนิกส์หรือทางอื่น ๆ

ระดับที่ 3 ผู้ใช้เข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศที่เป็นเอกสารอิเล็กทรอนิกส์โดยทางอิเล็กทรอนิกส์

1.4 เทคโนโลยีของห้องสมุดเสมือน

ในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาให้เป็นห้องสมุดเสมือนจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่สำคัญ 3 ประการดังนี้

1.4.1 การจัดการเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมจัดเก็บสารสนเทศ และสะดวกในการบริการส่งสารสนเทศแก่ผู้ใช้ ทรัพยากรสารสนเทศของห้องสมุดเสมือน จำเป็นต้องอยู่ในรูปของอิเล็กทรอนิกส์เพื่อสะดวกในการจัดเก็บและสืบค้นข้อมูล ตลอดจนการส่งข้อมูลระยะไกล เป็นการเปลี่ยนรูปแบบสิ่งพิมพ์แบบเดิมให้อยู่ในรูปของ

อิเล็กทรอนิกส์ ที่เครื่องคอมพิวเตอร์สามารถอ่านได้ ทำได้โดยการจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล ได้แก่ ซีดีรอม หรือจัดเก็บในฮาร์ดดิสต์

1.4.2 ระบบเครือข่าย เพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายของห้องสมุดกับผู้ใช้และแหล่งสารสนเทศอื่นๆ ทำให้ผู้ใช้สามารถติดต่อกับห้องสมุดและแหล่งสารสนเทศอื่น ๆ ได้ทั่วโลก

1.4.3 การส่งเอกสารสารสนเทศแก่ผู้ใช้ เพื่อให้ผู้ใช้ได้รับสารสนเทศที่ต้องการโดยไม่ต้องมายังห้องสมุด มี 4 วิธีการคือ ทางไปรษณีย์ จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ โทรสาร และทางอินเทอร์เน็ต

การเตรียมตัวของห้องสมุดในต่างประเทศ ที่พร้อมเข้าสู่การเป็นแหล่งสารสนเทศที่ไร้พรมแดนนั้นจะต้องได้รับการพัฒนาในด้านต่อไปนี้

- บุคลากร ได้สนับสนุนและส่งเสริมให้มีการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมในด้านวิชาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้จัดให้มีการฝึกอบรมการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการเชิญผู้มีความรู้ความชำนาญจากหน่วยงานเดียวกันหรือจากหน่วยงานภายนอกออกมาเป็นวิทยากรฝึกอบรม หรือส่งบุคลากร ไปฝึกอบรมภายนอกสถานที่

- เอกสาร จัดหาคู่มือ เช่น บทสรุปคำสั่งการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เอกสารประกอบ ขั้นตอนการปฏิบัติงาน หรือเอกสารแนวคำถาม-คำตอบ เป็นต้น และทางหน่วยงานอาจจัดทำจดหมายข่าวเพื่อเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ ๆ

นอกจากนี้ Virtual Library จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และกระบวนการทางการสื่อสารต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีการแต่งตั้งให้ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวเข้าร่วมเป็นกรรมการหรือเป็นที่ปรึกษาระบบใหม่ (Tennant, 1995) Virtual Library ต้องมีระบบการเข้าถึงโดยมีทางเลือกที่เข้าใจง่ายและหลากหลาย สมรรถนะในการค้นหาสารสนเทศต้องมีประสิทธิภาพ การออกแบบในส่วนต่าง ๆ ของระบบต้องทำให้ผู้ใช้ใช้งานง่าย

นอกจากนี้ควรคำนึงถึงซอฟต์แวร์ที่จะนำเข้ามาใช้ และการร่วมมือกันบรรจุมหาสารนิเทศ ลงในหน่วยงานต่าง ๆ ด้วย

2. ห้องสมุดอัตโนมัติ

2.1 แนวคิดการพัฒนาระบบห้องสมุดอัตโนมัติ

2.1.1 โลกไร้พรมแดน = ความสามารถทางเทคโนโลยีระบบทางด่วนสารสนเทศ (Information Superhighway) ที่ก้าวหน้า

2.1.2 สารสนเทศ คือ อำนาจ (Information Is Power)

2.1.3 ระบบห้องสมุดในยุคก่อนๆ ที่จัดให้บริการด้วยระบบมือ (Manual) ไม่สามารถตอบสนองความต้องการใช้สารสนเทศอย่างรวดเร็วได้

2.1.4 ห้องสมุดมีความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น

2.1.5 จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ดังกล่าว ห้องสมุดจึงต้องเปลี่ยนแปลงระบบการจัดเก็บค้นหาสารสนเทศ ให้เป็นระบบฐานข้อมูลอัตโนมัติที่สามารถจัดเก็บสื่อต่างๆ ได้ทุกรูปแบบ สามารถเชื่อมโยงการทำงานในขั้นตอนต่างๆ ของห้องสมุดเข้าด้วยกัน และมีศักยภาพสูงเพียงพอที่จะเชื่อมโยงเครือข่ายสารสนเทศในระดับต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถพัฒนาระบบห้องสมุดให้ก้าวหน้าต่อไปในอนาคตได้

2.2 ความหมายของระบบห้องสมุดอัตโนมัติ

ระบบห้องสมุดอัตโนมัติเป็นระบบสารสนเทศระบบหนึ่งที่ใช้คอมพิวเตอร์บันทึกข้อมูลงานด้านต่างๆ ของห้องสมุดอย่างมีความต่อเนื่องครบวงจร แล้วเชื่อมต่อกับระบบกับผู้ใช้ด้วยเทคโนโลยีเครือข่ายและโทรคมนาคม ซึ่งจะทำให้ผู้ใช้สามารถสืบค้น และเรียกข้อมูลที่ต้องการนำไปใช้ประโยชน์ได้ในระบบออนไลน์